

Гармонійне управління у системі понять китайської філософії

Юшин С.О., докт. екон. наук, професор, головн. наук. співробітник

ІНЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ, м. Київ, Україна

Анотація.

Наслідком руху сучасної цивілізації в напрямі інформаційного суспільства є стрибкоподібне зростання складності соціальних та економічних систем. Відповідно, це ускладнює управління розвитком таких систем. Світовий досвід незаперечно довів, що гармонійне управління складними системами можливе виключно на досконалій методологічній основі, яка є похідною філософських знань. Практика реформування державного управління в Україні загалом вказує на актуальність гармонізації таких складних об'єктів як інвестиційно-інноваційна модель, сталий розвиток тощо. Але "метод спроб і помилок" в умовах цифровізації управління та виробництва повинен доповнюватися більш досконалим методологічним інструментарієм, який вже був апробований розвинутими країнами. Тому вивчення і застосування досвіду реформ сучасного Китаю та філософських підвалин цих реформ є актуальним для України.

Abstract.

The consequence of the movement of modern civilization in the direction of the information society is a rapid increase in the complexity of social and economic systems. Accordingly, it complicates the management of the development of such systems. World experience has proven beyond doubt that harmonious management of complex systems is possible only on a perfect methodological basis, which is a derivative of philosophical knowledge. The practice of public administration reform in Ukraine generally indicates the relevance of harmonizing such complex objects as the investment and innovation model, sustainable development, etc. But the "trial and error method" in the conditions of digitization of management and production should be supplemented with more advanced methodological tools, which have already been tested by developed countries. Therefore, studying and applying the experience of reforms in modern China and the philosophical foundations of these reforms is relevant for Ukraine.

Ключові слова: управління, система, філософія, гармонія

Key words: management, system, philosophy, harmony

Тел. 0936031574, E-mail: saykiev@ukr.net

В законодавстві України категорія “*філософія*” згадується епізодично. Наприклад, в Указі Президента України № 810, 1998 р.: ідеологія адміністративної реформи – сукупність філософських, етичних, правових, політичних та інших ідей і поглядів на адміністративну реформу. Звернення Президента України до Верховної Ради України (2005 р.) згадує людську свободу як вищу цінність, яка об'єднує націю та визначає філософію влади. Указ Президента України № 344 (2013 р.) згадує філософію освіти. Закон України “Про освіту” (№ 2145, 2017 р.) згадує філософські переконання. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1008-р (2017 р.) згадує філософію міжнародних класифікацій. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 442-р (2018 р.) стверджує, що за роки незалежності в Україні фактично не змінилась філософія функціонування підприємств, орієнтована на державну підтримку та отримання державних замовлень. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р (2021 р.) згадує спрямованість філософії соціального захисту. Так філософська складова вітчизняного законодавства гальмує системну методологізацію державного управління.

Аналогічна ситуація із згадкою у національному законодавстві категорії “*гармонія*”. Вперше у ст. 7 Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності” (№ 433, 2003 р.) Верховна Рада України проголосила особливим пріоритетом України *гармонійний* розвиток людського потенціалу, економіки і природного середовища держави. Ст. 4 Закону України “Про транскордонне співробітництво” (№ 1861, 2004 р.) визнала метою *гармонізацію* загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів. Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” (№ 537, 2005 р.) передбачав: *гармонійне* поєднання зусиль держави, суспільства, профспілок, бізнесу та громадян; *гармонізацію* інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності; *гармонізацію* інформаційного законодавства та всієї системи вітчизняного законодавства; *гармонійне* поєднання можливостей органів державної влади та органів місцевого самоврядування, приватного сектору економіки. У ст. 4 Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (№ 2411, 2010 р.) визначена *гармонізація* загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів. Закону України “Про вищу освіту” (№ 1556, 2014 р.) говорить про актуальність *гармонійної* взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави. Закон України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року” (№ 2697, 2019 р.) згадує *гармонійне* поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів. Отже, як і *філософію*, так і *гармонію* законодавство України згадує у фрагментарно без практичного втілення. Враховуючи відверто незадовільний темп реформування національної економіки, стає нагальною

потребу вивчення досвіду країн, реформування яких здійснювалося на фундаментальних засадах, у т.ч. на засадах філософськи, серед яких, безумовно, корисним є досвід сучасних реформ Китаю.

У Європі ще у XVIII ст. визнали “китайців найбільш застійним і нерухомим і, тим не менш, наймудрішим із народів Землі” [1, с. 100]. За даними Л. Туроу, “у Китаї, всі технології, необхідні промислової революції, були винайдені на сотні років раніше, ніж у Європі. Принаймні за вісімсот років до європейців китайці винайшли доменні печі та поршневі хутра для виробництва сталі; порох та гармати для військових дій; компас; папір, набірний шрифт та друкарський верстат для поширення знань; підвісні мости; фарфор; кінський хомут; ротаційну молотилку та механічну сівалку для підвищення врожайності; свердло, що дозволяло використовувати енергію природного газу; десяткову систему, негативні числа та нуль, щоб аналізувати свої дії. Навіть проста колісна тачка та сірники були у китайців на сотні років раніше, ніж у нас” [2, с. 13]. Безумовно, у історичному плані жодна держава не уникнула періодів спаду та підйому. Глибокий спад спіткав Китай у XIX-XX століттях. Але у останній чверті XX століття там намітився перелом у бік підйому. За свідченням Лі Куан Ю, Китай “віднайшов магічну формулу свого успіху (“унікальну технологію продажу впевненості в завтрашньому дні!”), тобто ідеологічну основу “чотирьох модернізацій” (створення змішаної економіки, яка б увібрала в себе найкращі риси централізованої планової економіки та ринкової системи), які намітив Ден Сяопін терміном у 22 роки” [3, с. 86]. Такої ж думки дотримується і А. Тойнбі: “видається, що китайці шукають середній шлях, який поєднав би чесноти традиційного доіндустріального способу життя, відкинувши його пороки, з позитивним досвідом сучасного індустріального способу життя в західних та вестернізованих країнах” [4, с. 85]. Як визнали Е. та Х Тоффлери, “Китай побив власні рекорди швидкості розвитку встановивши собі стратегічні пріоритети, зосередившись саме на трьох глибинних засадах: часу, просторі та знанні” [5, с. 458]. За даними сучасних дослідників, згадані вище рекорди швидкості розвитку були обумовлені поєднанням традиційно патерналістської ролі держави з конфуціанською ідеологією, що дозволило реалізувати модель формування гармонійного суспільства з орієнтацією на сталий розвиток для забезпечення гармонійної реалізації єдиного плану в 5 напрямках: 1) розвитку села та міста; 2) регіонального розвитку; 3) розвитку економіки та соціальної сфери; 4) розвитку людини та природи; 5) внутрішнього розвитку та відкритості країни для зовнішнього світу [6, с. 30, 32, 388].

На важливість ролі філософських засад у реформуванні України звертали увагу провідні вчені-економісти. І.І. Лукінов підкреслював, що лише “суспільство з фундаментальним філософським осмисленням глибинних процесів і явищ, що в них відбуваються” гарантує “гармонійне поєднання економічних інтересів усіх учасників процесу” [7, с. 14, 347]. На думку В.М. Геєця, “завдання гармонізації постає перед усім суспільством, його інститутами, державою” (приклад цього показує Китай, в якому ринкові реформи здійснюються за особливим сценарієм), а Україні конче потрібна “філософія змін та забезпечення суспільного успіху”, здатна “гармонізувати цільові орієнтири

стійкого зростання, підвищення якості життя, інституційних перетворень, інноваційно-інвестиційної модернізації, структурно-технологічного оновлення, антикризового регулювання, інтеграції у світову економіку на конкурентних засадах” [8, с. 88, 100, 186, 622]. Врахуємо також думку К. Шваба, який вказував, що у процесі інноваційного входження в інформаційне суспільство усе більшого поширення набуває саме філософія “постійної роботи в режимі бета-версії” (постійного розвитку), але це також “підводить нас до більш *філософського* питання: як нам зберегти свою індивідуальність ... у цифрову епоху?”, бо “у світі з мінливими устремліннями людей цікавить не лише баланс праці та особистого життя, а такої й їхня *гармонійна* інтеграція” [9, с. 74, 85, 119].

Отже, при дослідженні “магічних формул успіху” сучасного Китаю необхідно першочергово звернутися до когнітивних підвалин, на яких формується ідеологія “впевненості в завтрашньому дні”, тобто до філософської спадщини Китаю з її принципами гармонізації і порадами: “повернися до сутності”, для чого “заспокой свої пристрасті, усунь свої помилки та омани, не затримуй того, що йде, і не відштовхуй того, що приходить, й щастя повернеться само собою” [10, с. 119; 11, с. 57].

Філософська думка стародавнього Китаю була чітко орієнтована на пошук досконалих форм управління. Книга “Шу цзін” (Книга історії) [за переказами її склав і піддав обробці Конфуцій, висвітлює періоди китайської історії Китаю приблизно з XXIV до VIII ст. до н. е.] містить Великий закон з 9 розділами: 1) про п'ять засад; 2) про поважне ставлення до п'яти здібностей людини; 3) про серйозне ставлення до восьми державних справ; 4) про *гармонійне* ставлення до п'яти основ часу; 5) про творче ставлення до досконалості імператора; 6) про вміле ставлення до трьох моральних якостей; 7) про розумне ставлення до сумнівів; 8) про вдумливе ставлення до різних вказівок явищ природи; 9) про ставлення до п'яти проявів щастя і до шести нещасливих крайнощів [10, с. 105].

Книга Гуань-цзи (VII ст. до н. е.) зосереджена на критеріях досконалості першої особи у державі: “ порядок та хаос у країні залежать тільки від правителя, якщо принципи управління країною успішно здійснюються, то розумні і талановиті люди досягають успіхів, а народ піддається управлінню: той, хто є правителем, не діє біля начал всіх речей, а всі обов'язки покладає на безліч людей; він вибирає мудрих і оцінює здібних і відноситься до них відповідно до закону; якщо він висуває належних людей, тоді він керує країною, збираючи удачі, яким немає кінця; якщо ж чиновники не відповідають посадовому призначенню, то правитель керує країною у марноті і рятує занедбані справи, яким немає кінця”. А “чітка різниця між верхами і низами встановлює управління країною за допомогою правильної поведінки людей і наступає *гармонія*”. Але при цьому Гуань-цзи зазначає: “якщо серце надмірно прагне придбання знань, воно втратить нормальний стан; тому накопичення внутрішніх сил серця є невичерпним джерелом життя, і тоді внутрішній світ людини *гармонійно* спілкується із зовнішнім; коли буде вивчено діяльність внутрішнього світу, тоді відомі будуть і шляхи збереження життя; гармонія – це державні справи, якщо нашаровується

хороше управління країною, то вона квітне, а якщо нашаровується насильство і жорстокість, то вона гине; без хвилювання і марноти до людини сама приходиться *гармонія дао*” [11, с. 12, 22, 34, 39, 51].

Книга “Лунь Юй” (Бесіди і висловлювання) є єдиним твором китайської класичної літератури, який більш менш безпосередньо передає погляди Кун-цзи – так у Китаї називають Конфуція (VI-V вв. до н. е.). Ідею управління там викладено таким чином: “управляючи царством ... слід серйозно ставитися до справи і спиратися на довіру, дотримуватись економії у витратах і піклуватися про людей; використовувати народ у відповідний час; якщо керувати народом за допомогою чесноти та підтримувати порядок за допомогою ритуалу, народ знатиме сором і він виправиться; слухаю слова людей і дивлюся на їхні справи; допускати крайнощі так само погано, як і не встигати здійснювати; без довіри народу держава не зможе встояти; треба постійно бути у напрузі, вести відносини з почуттям відданості вищим; управляти означає поступати правильно, якщо, керуючи, ви будете чинити правильно, то хто наважиться чинити неправильно; управління державою ... необхідно почати з виправлення імен ... якщо імена неправильні, слова не мають під собою підстав ... якщо слова немає під собою підстав, то справи не можуть здійснюватися; коли в країні немає бідності і в ній панує *гармонія*, то й народ її не буде малочисельним” [10, с. 141, 143, 150, 158, 160, 161, 169].

Лао-цзи (VI-V ст. до н. е.) свою управлінську діалектику виклав таким чином: “важке та легке створюють один одного, довге та коротке взаємно співвідносяться, високе та низьке взаємно визначаються, звуки, зливаючись, приходять у *гармонію*, попереднє та наступне слідує один за одним; краще дотримуватися міри; в управлінні слід бути послідовним; у справах слід виходити з можливостей; у діях слід враховувати час; керувати країною ... вдаючись до мудрості; той, хто знає сталість, стає досконалим, той, хто досяг досконалості, стає справедливим, той, хто набув справедливості, стає государем; хто вдумливий і стриманий у словах, успішно робить справи; нехтування руйнує основу, а квапливість призводить до втрати влади; *дао* вічне та безіменне, хоча воно мізерне, але ніхто у світі не може його підкорити собі: якщо найвищі особи можуть його дотримуватися, то всі істоти самі стають спокійними, а небо і земля зіллються в *гармонії*, настануть щастя та благополуччя, а народ без наказу заспокоїться; під час встановлення порядку з'явилися імена, оскільки виникли імена, потрібно знати межу їх вживання, знання межі дозволяє позбутися небезпеки; той, хто перемагає людей є сильним, той хто перемагає себе є могутнім; завдяки єдності вищі особи у державі та її правитель стають зразком у світі: ось що створює єдність; всі істоти носять у собі *інь* і *ян*, наповнені *ці* і утворюють *гармонію*; саме знання *гармонії* називається сталістю, а знання гармонійної сталості називається мудрістю” [10, с. 115, 117, 120, 122, 124, 125, 128, 131].

Хань Фэй-цзы (III ст. до н. е.) свою управлінську діалектику виклав таким чином: коли государ довіряє чиновникам, але їхні справи не зливаються, народ слідує за ним, як одна людина; государ та чиновники йдуть різними шляхами; государ тримає у руках найменування посад; чиновники досягають успіху у своїх службових обов'язках; якщо службові обов'язки та найменування посад

збігаються, то верхи та низи перебувають у *гармонії*; вираз «*гармонійний*» означає відповідність внутрішнього та зовнішнього, збіг слів та дій; щоб здійснювати економію, слід підпорядковуватися задалегідь; після нагромадження *де* душа заспокоюється; після того як душа заспокоюється, приходиться велика кількість [*ці*] *гармонії*; після того як прийшла велика кількість [*ці*] *гармонії*, розрахунки дають результати; після того, як розрахунки дали результати, люди стають здатними керувати безліччю речей; якщо здатні керувати безліччю речей, то у війні легко долають ворога, якщо у війні легко долають ворога, то міркування неодмінно підкорюють світ [11, с. 226, 241, 243].

У книзі “Люй-ши чунь цю” (III ст. до н. е.) управлінська діалектика викладена таким чином: “В даний час люди, що помиляються, здебільшого підкоряють речам своє життя. Це означає, що вони не знають, що є головним і що неголовним. Незнання того, що є головним і неголовним, веде до того, що головне розглядається як неголовне, а неголовне – як головне. В результаті кожна дія зазнає невдачі. Йдучи цим шляхом, правитель стає сліпим, чиновник – баламутом, а вчений – базікою. За наявності одного з цих трьох чинників держава стає нещасною і приречена на загибель”. А “коли народ закидає основне і починає займатися другорядним”, він, по-перше, “не слухає наказів, а коли не слухає наказів, його не можна використовувати в захисті держави і не можна використовувати для війни”, по-друге, “його виробництво бідніше; коли виробництво біднішає, то легше зніматися з місця і переїжджати, а коли легше переїжджати, то у держави виникають біди, у всіх з’являються думи про далеке і немає наміру залишатися на місці”, по третє, “любить розуміти; коли люблять розуміти, то багато обманюють, а коли багато обману, то ловлять із законами та наказами і правду роблять неправдою, а неправду – правдою”. У такій ситуації “керувати державою важко, коли три сумніви досягають межі, інакше кажучи, коли стають спиною до основного та порушують чинні закони ведення справ, тим самим руйнуючи свою державу” [11, с. 285, 308, 310].

Аспект “головне ... неголовне” у сучасному розумінні є аспектом *пріоритетів*, які держава формує у якості економічних регуляторів. За визначенням І.І. Лукінова, економічні структури, як і їх пріоритети, в різних країнах й регіонах світу формуються і змінюються під впливом дії складної сукупності об’єктивних і суб’єктивних чинників, де пріоритетні сфери (спрямовані або на прогрес, або на регрес) мають не однакові періоди функціонування як активних економічних каталізаторів; при цьому виділення державою пріоритетів аж ніяк не означає, що інші (непріоритетні) сфери повинні повільнішими темпами або взагалі не розвиватися [7, с. 215, 217, 221; 12, 449]. Актуальність визначення стратегічних пріоритетів (у сучасному житті мінімізоване при напрацюванні і реалізації політики) визнавав В.М. Геєць, який підкреслював: необхідно, “щоби в державі мали пріоритет так звані сучасні функції (з пріоритетом державних інтересів перед приватними і корпоративними), а не традиційні для XVIII-XIX ст.”, які зосереджені на “наздоганальному розвитку” і гальмують “розвиток випереджальний” – включення в “нову економіку” світогосподарської системи за умови збереження і розвитку власного науково-технологічного потенціалу України” [8, с. 8, 46, 51, 298].

Висновки.

1) Україна з набуттям суверенного статусу визначила для себе стратегію випереджального розвитку економіки та її інтеграцію у світове господарство на ринкових засадах в умовах швидких змін у глобальних пріоритетах, орієнтованих на інформаційне суспільство та сталий розвиток

2) враховуючи те, що рівень амбітності задач гармонійного управління розвитком, які постали перед Україною, та дефіцит часу, який Історія виділяє для їх виконання, стає все більш нагальною потреба у методологічному інструментарії, який спростить адаптацію до дієвих зовнішніх зразків;

3) серед дієвих зовнішніх зразків сучасного реформування особливе місце займає сучасний досвід Китаю, який на основі поєднання патерналістської ролі держави з ідеологією філософської школи подолав інерцію країни 3-го світу і стрімко виходить до групи світових лідерів в економіці;

4) на важливість філософських засад у реформуванні, які гарантують гармонійне поєднання економічних інтересів усіх учасників процесу, звертали увагу провідні вчені-економісти України; на актуальність вирішення *філософських питань гармонізації* буття вказують світові авторитети;

5) аналіз праць провідних філософів стародавнього Китаю доводить факт генетичного зв'язку його сучасних реформаційних досягнень з тими когнітивними підвалинами, які він успадкував від власних предків у історичному процесі становлення національної держави протягом тисячоліть;

6) застосування когнітивного і практичного досвіду становлення Китаю, безумовно, може бути вельми корисним для України у процесі розроблення та реалізації її стратегічних пріоритетів адаптування до умов конкурентного ринку на теренах Глобального інформаційного суспільства.

Список літератури

1. Бабёф Г. Сочинения в 4-х томах. Том 1 / М.: «Наука», 1975. 395 с.
2. Туроу Л. Будущее капитализма / Пер. с англ. Сибирский хронограф, 1999. 298 с.
3. Ли Куан Ю. Сингапурская история / Пер. с англ. М.: МГИМО, 2005 301 с.
4. Тойнби А. Тойнби А.Дж. Цивилизация перед судом истории: сб. / Пер. с англ. 3-е изд. М.: Айрис-пресс, 2006. 592 с.
5. Тоффлер, Э., Тоффлер Х. Революционное богатство / Пер. с англ. М.: АСТ: 2008. 569 с.
6. Жуджунь Дин, Ковалев М. М., Новик В. В. Феномен экономического развития Китая: Научное издание. Мн.: Издат. центр БГУ, 2008. 446 с.
7. Лукінов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.). / К.: ІЕ НАНУ, 1997. 455 с.
8. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. К., 2009. 864 с.
9. Шваб Клаус. Четвертая промышленная революция / Пер. с англ. М.: Форм, 2016. 208 с.
10. Древнекитайская философия. Собр. текстов в двух томах. Т. 1. М., «Мысль», 1972. 303 с.
11. Древнекитайская философия. Собр. текстов в двух томах. Т. 2. М.: «Мысль», 1973. 384 с.
12. Лукінов І.І. Вибрані твори. У двох книгах. Кн..1. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 816 с.